

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 11ης Νοεμβρίου 2021 *

«Προδικαστική παραπομπή – Άρθρα 81, 84 και 85 ΕΚ – Άρθρο 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ – Συμπράξεις – Συμπεριφορές επιχειρήσεων στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών μεταξύ του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) και τρίτων χωρών που έλαβαν χώρα υπό το καθεστώς των άρθρων 84 ΕΚ και 85 ΕΚ – Αγωγή αποζημίωσης – Αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων να εφαρμόζουν το άρθρο 81 ΕΚ και το άρθρο 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ»

Στην υπόθεση C-819/19,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής απόφασης δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το rechtbank Άμστερνταμ (πρωτοδικείο Άμστερνταμ, Κάτω Χώρες) με απόφαση της 18ης Σεπτεμβρίου 2019, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 6 Νοεμβρίου 2019, στο πλαίσιο της δίκης

Stichting Cartel Compensation,

Equilib Netherlands BV

κατά

Koninklijke Luchtvaart Maatschappij NV,

Martinair Holland NV,

Deutsche Lufthansa AG,

Lufthansa Cargo AG,

British Airways plc,

Air France SA,

Singapore Airlines Ltd,

Singapore Airlines Cargo Pte Ltd,

Swiss International Air Lines AG,

Air Canada,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ολλανδική.

Cathay Pacific Airways Ltd,

Scandinavian Airlines System Denmark-Norway-Sweden,

SAS AB,

SAS Cargo Group A/S,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους A. Arabadjiev (εισηγητή), πρόεδρο του πρώτου τμήματος, ασκούντα καθήκοντα προέδρου του δεύτερου τμήματος, I. Ziemele, T. von Danwitz, P. G. Xuereb και A. Kumin, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. Bobek

γραμματέας: M. Ferreira, κύρια διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 21ης Ιανουαρίου 2021,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Stichting Cartel Compensation, εκπροσωπούμενη από τους J. van den Brande και J. T. Verheij, advocaten,
- η Equilib Netherlands BV, εκπροσωπούμενη από τους J. W. Fanoy, H. J. van Maanen και T. Raats, advocaten,
- η Koninklijke Luchtvaart Maatschappij NV, εκπροσωπούμενη από τους S. L. Boersen, M. Smeets, J. S. Kortmann, T. Heikens, S. Goldstein και T. M. Welling, advocaten,
- η Martinair Holland NV, εκπροσωπούμενη από τους S. L. Boersen, M. Smeets, J. S. Kortmann, T. Heikens και S. Goldstein, advocaten,
- η Deutsche Lufthansa AG, εκπροσωπούμενη από τους P. N. Malanczuk, A. Koeman, J. P. van der Klein και J. Schaufeli, advocaten,
- οι Lufthansa Cargo AG και Swiss International Air Lines AG, εκπροσωπούμενες από τους P. N. Malanczuk και J. P. van der Klein, advocaten,
- οι British Airways plc, Air Canada και Cathay Pacific Airways Ltd, εκπροσωπούμενες από τους J. K. de Pree και S. J. The, advocaten,
- η Air France SA, εκπροσωπούμενη από τους D. A. M. H. W. Strik και T. M. Welling, advocaten,
- οι Singapore Airlines Ltd και Singapore Airlines Cargo Pte Ltd, εκπροσωπούμενες από τους I. VerLoren van Themaat, M. van Heezik, N. T. Dempsey, L. N. M. van Uden και V. E. J. Dijkstra, advocaten,

- οι Scandinavian Airlines System Denmark-Norway-Sweden, SAS AB και SAS Cargo Group A/S, εκπροσωπούμενες από τους E. Pijnacker Hordijk, W. Heemskerk και S.R. Kingma, advocaten,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους A. Dawes και T. Franchoo και τις F. van Schaik και C. Zois,
- η Εποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ, εκπροσωπούμενη από τις C. Simpson και I. O. Vilhjálmsson και τους C. Zatschler και M. Sánchez Rydelski,
- η Νορβηγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους E. Sandaa και H. Kolderup,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 6ης Μαΐου 2021,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία των άρθρων 81, 84 και 85 ΕΚ, του άρθρου 53 της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο, της 2ας Μαΐου 1992 (ΕΕ 1994, L 1, σ. 3, στο εξής: Συμφωνία ΕΟΧ) και του άρθρου 6 του κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 [ΕΚ] (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, των Stichting Cartel Compensation (στο εξής: SCC) και Equilib Netherlands BV (στο εξής: Equilib) και, αφετέρου, των Koninklijke Luchtvaart Maatschappij NV, Martinair Holland NV, Deutsche Lufthansa AG, Lufthansa Cargo AG, British Airways plc, Air France SA, Singapore Airlines Ltd, Singapore Airlines Cargo Pte Ltd, Swiss International Air Lines AG, Air Canada, Cathay Pacific Airways Ltd, Scandinavian Airlines System Denmark-Norway-Sweden, SAS AB και SAS Cargo Group A/S, εναγομένων στην κύρια δίκη, με αντικείμενο την αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε λόγω παράβασης του άρθρου 81 ΕΚ την οποία διέπραξαν οι ως άνω αεροπορικές εταιρίες.

Το νομικό πλαίσιο

Οι κανονισμοί 17 και 141

- 3 Το άρθρο 5, παράγραφος 1, του κανονισμού 17 του Συμβουλίου, της 6ης Φεβρουαρίου 1962, πρώτου κανονισμού εφαρμογής των άρθρων [81 και 82 ΕΚ] (ΕΕ ειδ. έκδ. 08/001, σ. 25), όριζε τα εξής:

«Οι συμφωνίες, αποφάσεις και εναρμονισμένες πρακτικές, οι οποίες αναφέρονται στο άρθρο [81] παράγραφος 1 [ΕΚ], οι οποίες υφίστανται κατά τον χρόνο ενάρξεως της ισχύος του παρόντος κανονισμού και ως προς τις οποίες οι συμβαλλόμενοι επιθυμούν να επικαλεσθούν την εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου [81] παράγραφος 3, [ΕΚ] πρέπει να κοινοποιηθούν στην Επιτροπή προ της 1ης Αυγούστου 1962.»

4 Κατά το άρθρο 6 του κανονισμού αυτού:

«1. Όταν η Επιτροπή εκδίδει απόφαση κατ' εφαρμογή του άρθρου [81] παράγραφος 3 [ΕΚ], ορίζει την ημερομηνία ενάρξεως της ισχύος της αποφάσεως. Η ημερομηνία αυτή δεν δύναται να είναι προγενέστερη της ημέρας της κοινοποίησεως.

2. Η δεύτερη περίοδος της παραγράφου 1 δεν εφαρμόζεται σε συμφωνίες, αποφάσεις και εναρμονισμένες πρακτικές οι οποίες προβλέπονται [...] στο άρθρο 5 παράγραφος 1, και οι οποίες είχαν κοινοποιηθεί εντός της προβλεπομένης από την προηγούμενη διάταξη προθεσμίας.»

5 Το άρθρο 1 του κανονισμού 141 του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 1962, περί μη εφαρμογής του κανονισμού αριθ. 17 στον τομέα των μεταφορών (ΕΕ ειδ. έκδ. 07/001, σ. 30), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό 1002/67/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 14ης Δεκεμβρίου 1967 (ΕΕ ειδ. έκδ. 07/001, σ. 75) (στο εξής: κανονισμός 141), προέβλεπε τα εξής:

«Ο κανονισμός αριθ. 17 δεν εφαρμόζεται στις συμφωνίες, αποφάσεις και εναρμονισμένες πρακτικές στον τομέα των μεταφορών οι οποίες έχουν ως αντικείμενο ή αποτέλεσμα τον καθορισμό των τιμών και όρων μεταφοράς, τον περιορισμό ή τον έλεγχο της προσφοράς μεταφορών ή την κατανομή των αγορών μεταφορών, ούτε στις περιπτώσεις δεσπόζουσας θέσεως, κατά την έννοια του άρθρου [82 ΕΚ], εντός της αγοράς μεταφορών.»

6 Το άρθρο 3 του κανονισμού αυτού όριζε τα εξής:

«Όσον αφορά τις σιδηροδρομικές, οδικές και εσωτερικές πλωτές μεταφορές το άρθρο [1] του κανονισμού αυτού ισχύει μέχρι την 30ή Ιουνίου 1968.»

Οι κανονισμοί (ΕΟΚ) 3975/87 και 3976/87

7 Το άρθρο 1 του κανονισμού (ΕΟΚ) 3975/87 του Συμβουλίου, της 14ης Δεκεμβρίου 1987, σχετικά με τον καθορισμό των λεπτομερειών εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού που ισχύουν για τις επιχειρήσεις στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών (ΕΕ 1987, L 374, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 2410/92 του Συμβουλίου, της 23ης Ιουλίου 1992 (ΕΕ 1992, L 240, σ. 18) (στο εξής: κανονισμός 3975/87), είχε ως εξής:

«1. Ο παρών κανονισμός καθορίζει τις λεπτομέρειες εφαρμογής των άρθρων [81] και [82 ΕΚ] στις υπηρεσίες αεροπορικών μεταφορών.

2. Ο παρών κανονισμός αφορά μόνο τις αεροπορικές μεταφορές μεταξύ αερολιμένων της [Ευρωπαϊκής Ένωσης].»

8 Το άρθρο 1 του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 3976/87 του Συμβουλίου, της 14ης Δεκεμβρίου 1987, για την εφαρμογή του άρθρου [81] παράγραφος 3 [ΕΚ] σε ορισμένες κατηγορίες συμφωνιών και εναρμονισμένων πρακτικών στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών (ΕΕ 1987, L 374, σ. 9), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 2411/92 του Συμβουλίου, της 23ης Ιουλίου 1992 (ΕΕ 1992, L 240, σ. 19) (στο εξής: κανονισμός 3976/87), προέβλεπε τα εξής:

«Ο παρών κανονισμός εφαρμόζεται στις αεροπορικές μεταφορές μεταξύ αερολιμένων της [Ένωσης].»

Ο κανονισμός 1/2003

- 9 Το άρθρο 6 του κανονισμού 1/2003 ορίζει τα εξής:
- «Τα εθνικά δικαστήρια διαθέτουν την αρμοδιότητα να εφαρμόζουν τα άρθρα 81 και 82 [ΕΚ].»
- 10 Το άρθρο 16, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού προβλέπει τα εξής:
- «Όταν τα εθνικά δικαστήρια κρίνουν συμφωνίες, αποφάσεις ή πρακτικές δυνάμει του άρθρου 81 ή του άρθρου 82 [ΕΚ], οι οποίες έχουν ήδη αποτελέσει αντικείμενο απόφασης της Επιτροπής, δεν μπορούν να λαμβάνουν αποφάσεις που συγκρούονται με την απόφαση την οποία έχει λάβει η Επιτροπή. Πρέπει επίσης να αποφεύγουν να λαμβάνουν αποφάσεις που ενδέχεται να συγκρούονται με απόφαση την οποία σκοπεύει να λάβει η Επιτροπή κατά διαδικασία που έχει κινήσει. [...]»
- 11 Το άρθρο 32 του εν λόγω κανονισμού, με τίτλο «Εξαιρέσεις», ορίζει τα εξής:
- «Ο παρών κανονισμός δεν εφαρμόζεται στα ακόλουθα:
- [...]
- γ) εναέριες μεταφορές μεταξύ κοινοτικών αερολιμένων και τρίτων χωρών.»
- 12 Το άρθρο 43, παράγραφοι 1 και 2, του ίδιου κανονισμού ορίζει τα εξής:
- «1. Ο κανονισμός αριθ. 17 καταργείται, με εξαίρεση το άρθρο 8 παράγραφος 3 το οποίο εξακολουθεί να εφαρμόζεται στις αποφάσεις οι οποίες ελήφθησαν σύμφωνα με το άρθρο 81 παράγραφος 3 [ΕΚ] πριν από την ημερομηνία εφαρμογής του παρόντος κανονισμού, έως τη λήξη της ισχύος των εν λόγω αποφάσεων.
2. Ο κανονισμός αριθ. 141 καταργείται.»
- 13 Το άρθρο 45, πρώτο και δεύτερο εδάφιο, του κανονισμού 1/2003 έχει ως εξής:
- «Ο παρών κανονισμός αρχίζει να ισχύει την εικοστή ημέρα από τη δημοσίευσή του στην *Επίσημη Εφημερίδα [της Ευρωπαϊκής Ένωσης]*.
- Εφαρμόζεται από την 1η Μαΐου 2004.»

Ο κανονισμός (ΕΚ) 411/2004

- 14 Το άρθρο 1 του κανονισμού (ΕΚ) 411/2004 του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2004, για κατάργηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 3975/87 και τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 3976/87 και του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1/2003, όσον αφορά τις αεροπορικές μεταφορές μεταξύ της [Ένωσης] και των τρίτων χωρών (ΕΕ 2004, L 68, σ. 1), προβλέπει τα εξής:
- «Ο κανονισμός [3975/87] καταργείται, με εξαίρεση το άρθρο 6 παράγραφος 3 το οποίο θα εξακολουθήσει να εφαρμόζεται στις αποφάσεις που έχουν εκδοθεί σύμφωνα με το άρθρο 81 παράγραφος 3 [ΕΚ] πριν από την ημερομηνία εφαρμογής του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1/2003, έως τη λήξη της ισχύος των εν λόγω αποφάσεων.»

15 Κατά το άρθρο 2 του κανονισμού 411/2004:

«Στο άρθρο 1 του κανονισμού [3976/87], οι λέξεις “μεταξύ αερολιμένων της [Ενωσης]” διαγράφονται.»

16 Το άρθρο 3 του κανονισμού 411/2004 ορίζει τα εξής:

«Στο άρθρο 32 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1/2003 το στοιχείο γ) διαγράφεται.»

17 Το άρθρο 4, πρώτο και δεύτερο εδάφιο, του κανονισμού 411/2004 έχει ως εξής:

«Ο παρών κανονισμός αρχίζει να ισχύει την τρίτη ημέρα από τη δημοσίευσή του στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*.

Εφαρμόζεται από την 1η Μαΐου 2004.»

Η συμφωνία μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της Ελβετικής Συνομοσπονδίας σχετικά με τις αεροπορικές μεταφορές

18 Το άρθρο 1, παράγραφος 2, της συμφωνίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της Ελβετικής Συνομοσπονδίας σχετικά με τις αεροπορικές μεταφορές, η οποία υπογράφηκε στις 21 Ιουνίου 1999 στο Λουξεμβούργο και εγκρίθηκε εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με την απόφαση 2002/309/ΕΚ, Ευρατόμ του Συμβουλίου και της Επιτροπής σχετικά με τη συμφωνία επιστημονικής και τεχνολογικής συνεργασίας, της 4ης Απριλίου 2002, για τη σύναψη επτά συμφωνιών με την Ελβετική Συνομοσπονδία (ΕΕ 2002, L 114, σ. 1) έχει ως εξής:

«Προς το σκοπό αυτό, οι διατάξεις που διατυπώνονται στην παρούσα Συμφωνία καθώς και στους κανονισμούς και τις οδηγίες που προσδιορίζονται στο Παράρτημα ισχύουν υπό τους όρους που ορίζονται κατωτέρω. [...]»

19 Το παράρτημα της συμφωνίας αυτής είχε ως εξής:

«Για τους σκοπούς της παρούσας συμφωνίας:

– εφόσον οι πράξεις που προδιαγράφονται στο παρόν Παράρτημα περιέχουν αναφορές κρατών μελών της [Ενωσης], ή απαίτηση σύνδεσης με αυτά, οι αναφορές, για τους σκοπούς της παρούσας συμφωνίας, νοούνται ότι ισχύουν εξίσου στην Ελβετία ή για την απαίτηση σύνδεσης με την Ελβετία·

[...]

2. Κανόνες ανταγωνισμού

Κάθε παραπομπή των κάτωθι κειμένων στα άρθρα 81 και 82 [ΕΚ] νοείται ως παραπομπή στα άρθρα 8 και 9 της παρούσας συμφωνίας.

[...]

Αριθ. 3975/87

Κανονισμός του Συμβουλίου της 14ης Δεκεμβρίου 1987 σχετικά με τον καθορισμό των λεπτομερειών εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού που ισχύουν για τις επιχειρήσεις στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών, όπως τροποποιήθηκε από τους κανονισμούς (ΕΟΚ) αριθ. 1284/91 και (ΕΟΚ) αριθ. 2410/92 (βλ. κατωτέρω).

(Άρθρα 1-7, 8, παρ. 1-2, 9-11, 12, παρ. 2, 4-5, 13, παρ. 1-2, 14-19)

[...]

Αριθ. 3976/87

Κανονισμός του Συμβουλίου της 14ης Δεκεμβρίου 1987 για την εφαρμογή του άρθρου [81] παράγραφος 3 [ΕΚ] σε ορισμένες κατηγορίες συμφωνιών και εναρμονισμένων πρακτικών στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών [, όπως τροποποιήθηκε με τους κανονισμούς (ΕΟΚ) 2344/90 και (ΕΟΚ) 2411/92 (βλ. κατωτέρω).]

(Άρθρα 1-5, 7)

[...]».

- 20 Η συμφωνία μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της Ελβετικής Συνομοσπονδίας σχετικά με τις αεροπορικές μεταφορές τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιουνίου 2002, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 36, παράγραφος 1, της συμφωνίας αυτής και στην ενημέρωση σχετικά με την έναρξη ισχύος των επτά συμφωνιών που συνήφθησαν με την Ελβετική Συνομοσπονδία στους τομείς της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων, των αεροπορικών και χερσαίων μεταφορών, των δημοσίων συμβάσεων, της επιστημονικής και τεχνολογικής συνεργασίας, της αμοιβαίας αναγνώρισης σχετικά με την αξιολόγηση της πιστότητας και εμπορίας γεωργικών προϊόντων (ΕΕ 2002, L 114, σ. 480).

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

- 21 Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι, με την απόφαση C(2010) 7694 τελικό, της 9ης Νοεμβρίου 2010, σχετικά με διαδικασία βάσει του άρθρου 101 [ΣΛΕΕ], του άρθρου 53 της Συμφωνίας για τον ΕΟΧ και του άρθρου 8 της συμφωνίας αεροπορικών μεταφορών μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της Ελβετικής Συνομοσπονδίας (υπόθεση COMP/39258 – Αερομεταφορές εμπορευμάτων) (στο εξής: απόφαση του 2010), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαπίστωσε ότι 21 νομικά πρόσωπα του τομέα των αεροπορικών μεταφορών, συντονίζοντας την πολιτική τιμολόγησης των υπηρεσιών αερομεταφοράς εμπορευμάτων που παρείχαν, όσον αφορά τον επίναυλο καυσίμων και τον επίναυλο ασφαλείας καθώς και την καταβολή προμηθειών επ' αυτών, είχαν παραβεί το άρθρο 101 ΣΛΕΕ και/ή το άρθρο 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ, καθώς και το άρθρο 8 της συμφωνίας αεροπορικών μεταφορών μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της Ελβετικής Συνομοσπονδίας, και τους επέβαλε πρόστιμα τα οποία αφορούσαν συμπεριφορές αναγόμενες:
- στην περίοδο μεταξύ 7ης Δεκεμβρίου 1999 και 14ης Φεβρουαρίου 2006, για τις υπηρεσίες αερομεταφοράς εμπορευμάτων σε δρομολόγια μεταξύ αερολιμένων ευρισκόμενων εντός του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ).

- στην περίοδο μεταξύ 1ης Μαΐου 2004 και 14ης Φεβρουαρίου 2006, για τις υπηρεσίες αερομεταφοράς εμπορευμάτων σε δρομολόγια μεταξύ αερολιμένων ευρισκόμενων εντός της Ένωσης και αερολιμένων εκτός του ΕΟΧ, διότι η Επιτροπή έκρινε ότι πριν από την 1η Μαΐου 2004 ο κανονισμός 3975/87 δεν της παρείχε αρμοδιότητα να εφαρμόσει το άρθρο 81 ΕΚ όσον αφορά τις υπηρεσίες αυτές·
  - στην περίοδο μεταξύ 19ης Μαΐου 2005 και 14ης Φεβρουαρίου 2006, για τις υπηρεσίες αερομεταφοράς εμπορευμάτων σε δρομολόγια μεταξύ αερολιμένων ευρισκόμενων σε χώρες που είναι συμβαλλόμενα μέρη της Συμφωνίας ΕΟΧ αλλά δεν είναι κράτη μέλη και αερολιμένων τρίτων χωρών, διότι η Επιτροπή έκρινε ότι πριν από τις 19 Μαΐου 2005 δεν ήταν ακόμη δυνατή η εφαρμογή του κανονισμού 1/2003 για την εφαρμογή της Συμφωνίας ΕΟΧ όσον αφορά τις υπηρεσίες αυτές·
  - στην περίοδο μεταξύ 1ης Ιουνίου 2002 και 14ης Φεβρουαρίου 2006, για τις υπηρεσίες αερομεταφοράς εμπορευμάτων σε δρομολόγια μεταξύ αερολιμένων της Ένωσης και αερολιμένων της Ελβετίας, διότι η Επιτροπή έκρινε ότι πριν από την 1η Ιουνίου 2002 ο κανονισμός 3975/87 δεν αποτελούσε ακόμη μέρος της συμφωνίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της Ελβετικής Συνομοσπονδίας σχετικά με τις αεροπορικές μεταφορές.
- 22 Με αποφάσεις της 16ης Δεκεμβρίου 2015, το Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ακύρωσε, λόγω διαδικαστικής πλημμέλειας, την απόφαση του 2010, κατά το μέρος που αυτή αφορούσε ορισμένα νομικά πρόσωπα στα οποία είχε επιβληθεί πρόστιμο.
- 23 Η Επιτροπή κίνησε νέα διαδικασία και, με την απόφαση C(2017) 1742 τελικό, της 17ης Μαρτίου 2017, σχετικά με διαδικασία βάσει του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, του άρθρου 53 της Συμφωνίας για τον ΕΟΧ και του άρθρου 8 της συμφωνίας αεροπορικών μεταφορών μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της Ελβετικής Συνομοσπονδίας (υπόθεση ΑΤ.39258 – Αερομεταφορές εμπορευμάτων) (στο εξής: απόφαση του 2017), επέβαλε πρόστιμα σε 19 από τα 21 νομικά πρόσωπα που μνημονεύονται στη σκέψη 21 της παρούσας αποφάσεως, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι εναγόμενες της κύριας δίκης.
- 24 Οι SCC και Equilib, νομικά πρόσωπα που είναι εγκατεστημένα στις Κάτω Χώρες και συστάθηκαν με σκοπό τη δικαστική επιδίωξη της αποκατάστασης ζημιών οφειλόμενων σε παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού, άσκησαν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου αγωγές ζητώντας, κατ' ουσίαν, από το δικαστήριο αυτό, αφενός, να διαπιστώσει ότι οι εναγόμενες της κύριας δίκης, συντονίζοντας, κατά την περίοδο μεταξύ των ετών 1999 και 2006, τις πολιτικές τους τιμολόγησης των υπηρεσιών αερομεταφοράς εμπορευμάτων που παρείχαν, ενήργησαν παρανόμως έναντι των αποστολέων εμπορευμάτων που είχαν αγοράσει τις υπηρεσίες αυτές και, αφετέρου, να υποχρεώσει τις εν λόγω αεροπορικές εταιρίες να καταβάλουν αλληλεγγύως και εις ολόκληρον αποζημίωση, και δη εντόκως, για την πλήρη αποκατάσταση της ζημίας που είχε προκαλέσει η συμπεριφορά αυτή στους εν λόγω αποστολείς, οι οποίοι είχαν εκχωρήσει στις SCC και Equilib τις σχετικές αξιώσεις τους αποζημίωσης.
- 25 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, κατ' ουσίαν, ότι οι υποθέσεις της κύριας δίκης εγείρουν ειδικότερα το ζήτημα αν το δικαστήριο αυτό είναι αρμόδιο να εφαρμόσει την απαγόρευση του άρθρου 81, παράγραφος 1, ΕΚ στις συμπεριφορές των εναγομένων της κύριας δίκης που αφορούν τα διενεργηθέντα πριν από την 1η Μαΐου 2004 δρομολόγια μεταξύ αερολιμένων εντός της Ένωσης και αερολιμένων εκτός του ΕΟΧ, τα διενεργηθέντα πριν από τις 19 Μαΐου 2005 δρομολόγια μεταξύ αερολιμένων ευρισκόμενων σε κράτη τα οποία είναι συμβαλλόμενα μέρη της

Συμφωνίας ΕΟΧ αλλά δεν είναι κράτη μέλη και αερολιμένων τρίτων χωρών, και τα διενεργηθέντα πριν από την 1η Ιουνίου 2002 δρομολόγια μεταξύ αερολιμένων της Ένωσης και αερολιμένων της Ελβετίας.

- 26 Ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, οι SCC και Equilib υποστηρίζουν, κυρίως, ότι το αιτούν δικαστήριο είναι αρμόδιο να εφαρμόσει το άρθρο 81 ΕΚ στις συμπεριφορές αυτές, για τον λόγο ότι, καθ' όλη τη διάρκεια της συμπράξεως, η διάταξη αυτή είχε άμεσο οριζόντιο αποτέλεσμα. Επικουρικώς, οι SCC και Equilib υποστηρίζουν ότι, εν πάση περιπτώσει, δυνάμει του άρθρου 6 του κανονισμού 1/2003, το αιτούν δικαστήριο κατέστη, από την έναρξη ισχύος του κανονισμού αυτού, αρμόδιο να εφαρμόσει αναδρομικώς το άρθρο 81 ΕΚ στις επίμαχες στην κύρια δίκη συμπεριφορές.
- 27 Οι εναγόμενες της κύριας δίκης αμφισβητούν, κατ' ουσίαν, την αρμοδιότητα του αιτούντος δικαστηρίου, ισχυριζόμενες ότι το άρθρο 81 ΕΚ δεν είχε άμεσο αποτέλεσμα κατά τη διάρκεια των περιόδων κατά τις οποίες έλαβαν χώρα οι επίμαχες στην κύρια δίκη συμπεριφορές και ότι δεν υφίσταται εν προκειμένω προηγούμενη απόφαση της Επιτροπής ή εθνικής αρχής ανταγωνισμού, κατά την έννοια των άρθρων 84 και 85 ΕΚ, για τις συμπεριφορές αυτές. Φρονούν δε ότι η αναγνώριση αναδρομικού αποτελέσματος στο άρθρο 81 ΕΚ θα αντέβαινε στην αρχή της ασφάλειας δικαίου και δεν μπορεί να στηριχθεί στο γράμμα, στον σκοπό ή στην οικονομία του κανονισμού 1/2003.
- 28 Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι οι απαγορεύσεις του άρθρου 81, παράγραφος 1, και του άρθρου 82 ΕΚ μπορούν, ως εκ της φύσεώς τους, να παράγουν άμεσα αποτελέσματα στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και ότι, επομένως, οι διατάξεις αυτές δημιουργούν απευθείας δικαιώματα υπέρ των υποκειμένων δικαίου, τα οποία οφείλουν να προστατεύουν τα εθνικά δικαστήρια, ανεξαρτήτως της εφαρμογής των διατάξεων αυτών από τις αρχές των κρατών μελών ή από την Επιτροπή.
- 29 Επομένως, η αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων να εφαρμόζουν το άρθρο 81, παράγραφος 1, και το άρθρο 82 ΕΚ σε διαφορά μεταξύ ιδιωτών απορρέει από το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων αυτών. Η αρμοδιότητα αυτή είναι ανεξάρτητη από τη διοικητική εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού, όπως προβλέπεται στα άρθρα 84 και 85 ΕΚ, και δεν εξαρτάται από την ύπαρξη προηγούμενης απόφασης των εθνικών αρχών ανταγωνισμού ή της Επιτροπής για την επίμαχη συμφωνία ή πρακτική.
- 30 Η αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων να εφαρμόζουν το άρθρο 81 ΕΚ περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις κατά τις οποίες είναι ακόμη δυνατή η χορήγηση απαλλαγής βάσει του άρθρου 81, παράγραφος 3, ΕΚ. Ο περιορισμός αυτός είναι αναγκαίος λόγω του κινδύνου που θα ενείχε για την ασφάλεια δικαίου η έκδοση δικαστικής απόφασης εθνικού δικαστηρίου που θα διαπίστωνε την ακυρότητα συμφωνίας, η οποία θα μπορούσε, στη συνέχεια, να αποτελέσει αντικείμενο διοικητικής απόφασης εκδιδόμενης βάσει της ως άνω τελευταίας διάταξης που να διαπιστώνει ότι δεν είναι δυνατή η εφαρμογή του άρθρου 81, παράγραφος 1, ΕΚ στη συμφωνία αυτή.
- 31 Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι τα εθνικά δικαστήρια μπορούν και οφείλουν να εξετάζουν συμφωνίες ή πρακτικές υπό το πρίσμα του άρθρου 81 ΕΚ όταν δεν τίθεται πλέον ζήτημα εφαρμογής του άρθρου 81, παράγραφος 3, ΕΚ. Αυτή δε η περίπτωση συντρέχει εν προκειμένω. Συγκεκριμένα, δεν αμφισβητείται ότι οι εναγόμενες της κύριας δίκης δεν ζήτησαν, ενόσω διαρκούσε η σύμπραξη, την εφαρμογή του άρθρου 81, παράγραφος 3, ΕΚ από τις εθνικές αρχές ανταγωνισμού ή την Επιτροπή και ότι οι εταιρίες αυτές δεν μπορούν πλέον να το πράξουν,

δεδομένου ότι ο κανονισμός 1/2003 δεν προβλέπει τη δυνατότητα αυτή. Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν υφίσταται πλέον, όσον αφορά τις συμπεριφορές αυτές, κίνδυνος εκδόσεως από εθνικό δικαστήριο απόφασης αντίθετης προς διοικητική απόφαση.

- 32 Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά, συνεπώς, ότι είναι αρμόδιο να κρίνει *a posteriori* τις επίμαχες στην κύρια δίκη συμπεριφορές. Συγκεκριμένα, κατά την άποψή του, τυχόν αντίθετη ερμηνεία θα σήμαινε ότι καμία αρχή δεν θα μπορούσε πλέον να εξετάσει το ενδεχόμενο εφαρμογής του άρθρου 81 ΕΚ στις συμπεριφορές αυτές, και τούτο θα επιβράβευε τη «μη δημοσιοποίηση» παρόμοιων συμπεριφορών.
- 33 Εντούτοις, το αιτούν δικαστήριο εκθέτει ότι το High Court of Justice (England & Wales), Chancery Division [ανώτερο δικαστήριο (Αγγλία και Ουαλία), τμήμα εμπορικών και λοιπών ιδιωτικών διαφορών, Ηνωμένο Βασίλειο], με την από 4 Οκτωβρίου 2017 απόφασή του ([2017] EWHC 2420 (Ch)), η οποία επικυρώθηκε από το Court of Appeal (England and Wales) [Εφετείο (Αγγλία και Ουαλία), Ηνωμένο Βασίλειο], αποφαινόμενο επί αγωγής με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από την επίμαχη στην κύρια δίκη σύμπραξη, έκρινε ότι, ελλείψει αποφάσεως εκδοθείσας από τις αρμόδιες εθνικές αρχές ή από την Επιτροπή που να διαπιστώνει ορισμένη παράβαση, δεν ήταν αρμόδιο να αποφανθεί επί της αγωγής που αφορούσε τις επίμαχες στην κύρια δίκη συμπεριφορές. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι, στην περίπτωση αυτή, είναι αναγκαίο να υποβληθεί προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο, λαμβανομένου υπόψη του σκοπού της διασφαλίσεως της ομοιόμορφης εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης.
- 34 Υπό τις περιστάσεις αυτές, το rechtbank Amsterdam (πρωτοδικείο Άμστερνταμ, Κάτω Χώρες) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Είναι τα εθνικά δικαστήρια αρμόδια να εφαρμόζουν πλήρως σε ένδικη διαφορά μεταξύ ζημιωθέντων (εν προκειμένω των ναυλωτών, αγοραστών υπηρεσιών αεροπορικών μεταφορών φορτίου) και αεροπορικών εταιριών –είτε λόγω του άμεσου αποτελέσματος του άρθρου 101 ΣΛΕΕ ή, εν πάση περιπτώσει, του άρθρου 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ, είτε λόγω του (άμεσου αποτελέσματος) του άρθρου 6 του κανονισμού 1/2003– το άρθρο 101 ΣΛΕΕ ή, εν πάση περιπτώσει, το άρθρο 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ, επί συμφωνιών ή εναρμονισμένων πρακτικών των αεροπορικών εταιριών αναφορικά με υπηρεσίες μεταφορών φορτίου στις πραγματοποιηθείσες πριν από την 1η Μαΐου 2004 πτήσεις μεταξύ αερολιμένων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αερολιμένων εκτός του ΕΟΧ ή στις πραγματοποιηθείσες πριν από την 19η Μαΐου 2005 πτήσεις μεταξύ Ισλανδίας, Λιχτενστάιν και Νορβηγίας και αερολιμένων εκτός του ΕΟΧ ή στις πραγματοποιηθείσες πριν από την 1η Ιουνίου 2002 πτήσεις μεταξύ αερολιμένων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελβετίας, ακόμη και αν πρόκειται για το χρονικό διάστημα κατά το οποίο ίσχυε το μεταβατικό καθεστώς των άρθρων 104 και 105 ΣΛΕΕ, ή μήπως το μεταβατικό καθεστώς αποκλείει κάτι τέτοιο;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

- 35 Με το υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν τα άρθρα 81, 84 και 85 ΕΚ καθώς και το άρθρο 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ έχουν την έννοια ότι ένα εθνικό δικαστήριο είναι αρμόδιο να εφαρμόσει το άρθρο 81 ΕΚ ή το άρθρο 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ, στο πλαίσιο διαφοράς ιδιωτικού δικαίου που αφορά αγωγή αποζημίωσης της οποίας επιλήφθηκε μετά την έναρξη ισχύος του κανονισμού 1/2003, στις συμπεριφορές επιχειρήσεων στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών μεταξύ κράτους μέλους και τρίτης

χώρας, πλην της Ελβετίας, οι οποίες έλαβαν χώρα πριν από την 1η Μαΐου 2004, στις συμπεριφορές επιχειρήσεων στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών μεταξύ κράτους μέλους και της Ελβετίας οι οποίες έλαβαν χώρα πριν από την 1η Ιουνίου 2002 και στις συμπεριφορές επιχειρήσεων στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών μεταξύ χώρας του ΕΟΧ που δεν είναι κράτος μέλος και τρίτης χώρας οι οποίες έλαβαν χώρα πριν από τις 19 Μαΐου 2005, ακόμη και όταν δεν έχει εκδοθεί καμία απόφαση σχετική με τις συμπεριφορές αυτές δυνάμει του άρθρου 84 ΕΚ ή του άρθρου 85 ΕΚ από τις αρχές των κρατών μελών ή από την Επιτροπή αντίστοιχα.

- 36 Συναφώς, όσον αφορά, πρώτον, την ερμηνεία των διατάξεων της Συνθήκης ΕΚ, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά το άρθρο 87 της Συνθήκης ΕΟΚ (νυν άρθρο 83, παράγραφος 1, ΕΚ), οι αναγκαίοι κανονισμοί ή οδηγίες για την εφαρμογή των αρχών που αναφέρονται στα άρθρα 81 και 82 ΕΚ θεσπίζονται από το Συμβούλιο, προτάσει της Επιτροπής και κατόπιν διαβουλεύσεως με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.
- 37 Δυνάμει της αρμοδιότητας αυτής, το Συμβούλιο εξέδωσε, κατ' αρχάς, τον κανονισμό 17 και, στη συνέχεια, εξαίρεσε από το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού αυτού, διά της εκδόσεως του κανονισμού 141, τους περιορισμούς του ανταγωνισμού που αφορούν άμεσα την αγορά των υπηρεσιών μεταφοράς (πρβλ. αποφάσεις της 24ης Οκτωβρίου 2002, *Aéroports de Paris* κατά Επιτροπής, C-82/01 P, EU:C:2002:617, σκέψη 18, και της 1ης Φεβρουαρίου 2018, *Deutsche Bahn* κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-264/16 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2018:60, σκέψεις 25 έως 29).
- 38 Περαιτέρω, το Συμβούλιο θέσπισε μεν, εκδίδοντας τους κανονισμούς 3975/87 και 3976/87, τους κανόνες εφαρμογής των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης ΕΟΚ (νυν άρθρα 81 και 82 ΕΚ) στις δραστηριότητες που αφορούν άμεσα την παροχή υπηρεσιών αεροπορικών μεταφορών, πλην όμως οι κανονισμοί αυτοί εφαρμόζονται μόνο στις αεροπορικές μεταφορές μεταξύ αερολιμένων της Ένωσης (πρβλ. απόφαση της 11ης Απριλίου 1989, *Saeed Flugreisen* και *Silver Line Reisebüro*, 66/86, EU:C:1989:140, σκέψη 11).
- 39 Τέλος, το Συμβούλιο εξέδωσε, αφενός, τον κανονισμό 1/2003, του οποίου το άρθρο 43, σε συνδυασμό με το άρθρο 45, κατήγγησε εν μέρει τον κανονισμό 17 και εν όλω τον κανονισμό 141 από 1ης Μαΐου 2004, και, αφετέρου, τον κανονισμό 411/2004, του οποίου το άρθρο 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 4, κατήγγησε εν μέρει τον κανονισμό 3975/87 από την ίδια ως άνω ημερομηνία, ενώ τα άρθρα 2 και 3, σε συνδυασμό με το άρθρο 4, είχαν ως αποτέλεσμα την επέκταση του πεδίου εφαρμογής του κανονισμού 3976/87 και του κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 αντίστοιχα στις αεροπορικές μεταφορές μεταξύ των αερολιμένων της Ένωσης και των αερολιμένων τρίτων χωρών με ισχύ από την εν λόγω ημερομηνία.
- 40 Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι, όσον αφορά τους περιορισμούς του ανταγωνισμού που επηρεάζουν άμεσα την αγορά των υπηρεσιών αεροπορικών μεταφορών μεταξύ των αερολιμένων της Ένωσης και των αερολιμένων τρίτων χωρών, οι διατάξεις που θεσπίστηκαν κατ' εφαρμογήν του άρθρου 83, παράγραφος 1, ΕΚ τέθηκαν σε ισχύ μόλις την 1η Μαΐου 2004.
- 41 Επομένως, πριν από την ημερομηνία αυτή ήταν δυνατή, ελλείψει σχετικών διατάξεων, η εφαρμογή στις εν λόγω υπηρεσίες μόνον των προβλεπόμενων στα άρθρα 84 και 85 ΕΚ ρυθμίσεων για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού (πρβλ. αποφάσεις της 30ής Απριλίου 1986, *Asjes* κ.λπ., 209/84 έως 213/84, EU:C:1986:188, σκέψη 52, και της 11ης Απριλίου 1989, *Saeed Flugreisen* και *Silver Line Reisebüro*, 66/86, EU:C:1989:140, σκέψη 21).

42. Εν προκειμένω, στο μέτρο που οι επίμαχες στην κύρια δίκη συμπεριφορές κατά την περίοδο μεταξύ του έτους 1999 και της 1ης Μαΐου 2004 αφορούσαν άμεσα τις υπηρεσίες αεροπορικών μεταφορών μεταξύ των αερολιμένων της Ένωσης και αερολιμένων τρίτων χωρών και μπορούσαν να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, κατά την έννοια του άρθρου 81, παράγραφος 1, ΕΚ, όπερ εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει, οι συμπεριφορές αυτές δεν ενέπιπταν στις διατάξεις που θεσπίστηκαν κατ' εφαρμογήν του άρθρου 83 ΕΚ, αλλά μόνο στις προβλεπόμενες από τα άρθρα 84 και 85 ΕΚ ρυθμίσεις για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού.
43. Το ίδιο ισχύει και για τις επίμαχες στην κύρια δίκη συμπεριφορές που έλαβαν χώρα μεταξύ του έτους 1999 και της ημερομηνίας έναρξης ισχύος της συμφωνίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της Ελβετικής Συνομοσπονδίας σχετικά με τις αεροπορικές μεταφορές, ήτοι της 1ης Ιουνίου 2002, στο μέτρο που αφορούσαν άμεσα τις υπηρεσίες αεροπορικών μεταφορών μεταξύ των αερολιμένων της Ένωσης και των αερολιμένων της Ελβετίας και μπορούσαν να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, όπερ εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει. Πράγματι, όπως προκύπτει από τη συνδυασμένη ερμηνεία του άρθρου 1, παράγραφος 2, της συμφωνίας αυτής και του παραρτήματός της, μετά την έναρξη ισχύος της εν λόγω συμφωνίας κατά την προαναφερθείσα ημερομηνία, οι αερολιμένες που βρίσκονται στο ελβετικό έδαφος θεωρούνται «αερολιμένες της [Ένωσης]», κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, του κανονισμού 3975/87 και του άρθρου 1 του κανονισμού 3976/87, και όχι πλέον αερολιμένες τρίτων χωρών.
44. Οι εναγόμενες της κύριας δίκης υποστήριξαν κατ' ουσίαν, τόσο με τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν στο Δικαστήριο όσο και κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ότι έως την έναρξη ισχύος του κανονισμού 1/2003, την 1η Μαΐου 2004, ο τομέας των αεροπορικών μεταφορών εξαιρείτο από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 81 ΕΚ. Οι εν λόγω διάδικοι και η Επιτροπή ισχυρίστηκαν επίσης ότι, υπό το καθεστώς των άρθρων 84 και 85 ΕΚ, το άρθρο 81, παράγραφος 1, ΕΚ δεν είχε, εν πάση περιπτώσει, άμεσο αποτέλεσμα και, επομένως, τα εθνικά δικαστήρια δεν μπορούσαν να το εφαρμόσουν, αν δεν υπήρχε απόφαση των αρμόδιων εθνικών αρχών ή της Επιτροπής που να διαπιστώνει παράβαση της εν λόγω διάταξης. Συνεπώς, ο κανονισμός 1/2003, προβλέποντας στο άρθρο 6 ότι τα εθνικά δικαστήρια μπορούσαν πλέον να εφαρμόζουν πλήρως τα άρθρα 81 και 82 ΕΚ, θέσπισε ένα νέο σύστημα κανόνων ουσιαστικού δικαίου, το οποίο δεν θα μπορούσε να εφαρμοστεί αναδρομικώς σε συμπεριφορές, όπως οι επίμαχες στην κύρια δίκη, οι οποίες έλαβαν χώρα πριν από την έναρξη ισχύος του και υπό το καθεστώς των άρθρων 84 και 85 ΕΚ.
45. Πρέπει συναφώς να υπομνησθεί, πρώτον, ότι το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι οι αεροπορικές μεταφορές διέπονται, όπως και τα άλλα είδη μεταφοράς, από τις γενικές διατάξεις των Συνθηκών, συμπεριλαμβανομένων των διατάξεων περί ανταγωνισμού, από την έναρξη ισχύος τους (πρβλ. απόφαση της 30ής Απριλίου 1986, *Asjes κ.λπ.*, 209/84 έως 213/84, EU:C:1986:188, σκέψεις 35 έως 45).
46. Εξάλλου, όπως επισήμανε κατ' ουσίαν ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 72 έως 77 των προτάσεών του, το Συμβούλιο δεν έκανε χρήση της αρμοδιότητάς του που απορρέει από το άρθρο 83, παράγραφος 2, στοιχείο γ', ΕΚ για να περιορίσει το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του άρθρου 81 ΕΚ στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών.
47. Δεύτερον, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, κατά πάγια νομολογία, οι ιδιώτες δεν υπέχουν μόνον υποχρεώσεις από το δίκαιο της Ένωσης, αλλά αντλούν και δικαιώματα. Τα δικαιώματα αυτά γεννώνται όχι μόνον όταν τούτο προβλέπεται ρητώς στις Συνθήκες, αλλά και λόγω σαφών

υποχρεώσεων που αυτές επιβάλλουν τόσο σε ιδιώτες όσο και στα κράτη μέλη και στα θεσμικά όργανα της Ένωσης (αποφάσεις της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, *Courage* και *Crehan*, C-453/99, EU:C:2001:465, σκέψη 19, και της 6ης Ιουνίου 2013, *Donau Chemie* κ.λπ., C-536/11, EU:C:2013:366, σκέψη 20).

- 48 Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι το άρθρο 81, παράγραφος 1, ΕΚ παράγει άμεσα αποτελέσματα στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και γεννά, υπέρ των υποκειμένων δικαίου, δικαιώματα που τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να προστατεύουν (πρβλ. αποφάσεις της 12ης Δεκεμβρίου 2019, *Otis Gesellschaft* κ.λπ., C-435/18, EU:C:2019:1069, σκέψη 21 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 6ης Οκτωβρίου 2021, *Sumal*, C-882/19, EU:C:2021:800, σκέψη 32 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 49 Πράγματι, κάθε υποκείμενο δικαίου μπορεί να επικαλεστεί δικαστικώς παράβαση του άρθρου 81, παράγραφος 1, ΕΚ και, ως εκ τούτου, να προβάλει την ακυρότητα συμπράξεως ή πρακτικής απαγορευόμενης από τη διάταξη αυτή, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 81, παράγραφος 2, ΕΚ (πρβλ. απόφαση της 13ης Ιουλίου 2006, *Manfredi* κ.λπ., C-295/04 έως C-298/04, EU:C:2006:461, σκέψη 59), και να ζητήσει αποζημίωση για τη ζημία που υπέστη, εφόσον υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της προκληθείσας ζημίας και της εν λόγω συμπράξεως ή πρακτικής (απόφαση της 12ης Δεκεμβρίου 2019, *Otis Gesellschaft* κ.λπ., C-435/18, EU:C:2019:1069, σκέψη 23 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 50 Εξάλλου, όσον αφορά, ειδικότερα, τις αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης των κανόνων ανταγωνισμού της Ένωσης που ασκούνται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι οι αγωγές αυτές διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα του άρθρου 81 ΕΚ και, πιο συγκεκριμένα, τα πρακτικά αποτελέσματα της απαγόρευσης που προβλέπει η παράγραφος 1 του άρθρου αυτού και ενισχύουν κατ' αυτόν τον τρόπο την αποτελεσματική λειτουργία των κανόνων ανταγωνισμού της Ένωσης, καθόσον αποθαρρύνουν τις συχνά κεκαλυμμένες συμφωνίες ή πρακτικές οι οποίες ενδέχεται να περιορίζουν ή να νοθεύουν τον ανταγωνισμό (πρβλ. αποφάσεις της 14ης Μαρτίου 2019, *Skanska Industrial Solutions* κ.λπ., C-724/17, EU:C:2019:204, σκέψεις 25, 43 και 44, της 12ης Δεκεμβρίου 2019, *Otis Gesellschaft* κ.λπ., C-435/18, EU:C:2019:1069, σκέψεις 22, 24 και 26, και της 6ης Οκτωβρίου 2021, *Sumal*, C-882/19, EU:C:2021:800, σκέψεις 33 και 35).
- 51 Ως εκ τούτου, τα εθνικά δικαστήρια είναι αρμόδια να εφαρμόζουν το άρθρο 81 ΕΚ, μεταξύ άλλων, στις διαφορές ιδιωτικού δικαίου, αρμοδιότητα η οποία απορρέει από το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου αυτού (πρβλ. απόφαση της 30ής Ιανουαρίου 1974, *BRT και Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs*, 127/73, EU:C:1974:6, σκέψη 15).
- 52 Πράγματι, όπως προκύπτει από πάγια νομολογία, εναπόκειται στα εθνικά δικαστήρια, τα οποία οφείλουν στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους να εφαρμόζουν τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης, να διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των εν λόγω διατάξεων και την προστασία των δικαιωμάτων που οι διατάξεις αυτές παρέχουν στους ιδιώτες (απόφαση της 6ης Ιουνίου 2013, *Donau Chemie* κ.λπ., C-536/11, EU:C:2013:366, σκέψη 22 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Στα δικαστήρια αυτά έχει ανατεθεί να διασφαλίζουν την έννομη προστασία που απορρέει, για τα υποκείμενα δικαίου, από το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης (πρβλ. απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1976, *Rewe-Zentralfinanz και Rewe-Zentral*, 33/76, EU:C:1976:188, σκέψη 5).
- 53 Τρίτον, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, όπως επισήμανε κατ' ουσίαν ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 43 και 44 των προτάσεών του, η αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων που μνημονεύεται στη σκέψη 51 της παρούσας αποφάσεως δεν επηρεάζεται από την εφαρμογή των

άρθρων 84 και 85 ΕΚ, δεδομένου ότι καμία από αυτές τις δύο διατάξεις, οι οποίες αφορούν τη διοικητική εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού της Ένωσης από τις αρχές των κρατών μελών και από την Επιτροπή αντίστοιχα, δεν περιορίζει την εφαρμογή του άρθρου 81 ΕΚ από τα εθνικά δικαστήρια, μεταξύ άλλων, στις διαφορές ιδιωτικού δικαίου.

- 54 Από τα προεκτεθέντα στις σκέψεις 45 έως 53 της παρούσας αποφάσεως προκύπτει ότι δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι ο κανονισμός 1/2003, προβλέποντας στο άρθρο 6 ότι τα εθνικά δικαστήρια είναι αρμόδια να εφαρμόζουν τα άρθρα 81 και 82 ΕΚ, θέσπισε ένα νέο σύστημα κανόνων ουσιαστικού δικαίου που είναι εφαρμοστέο στους τομείς της οικονομίας για τους οποίους δεν υπήρχαν, πριν από την έναρξη ισχύος του κανονισμού αυτού, διατάξεις θεσπισθείσες κατ' εφαρμογήν του άρθρου 83 ΕΚ. Το εν λόγω άρθρο 6 συνιστά απλώς υπόμνηση της αρμοδιότητας που έχουν τα δικαστήρια αυτά δυνάμει του άμεσου αποτελέσματος των άρθρων 81 και 82 ΕΚ.
- 55 Ωστόσο πρέπει να διευκρινιστεί ότι η άσκηση της αρμοδιότητας που απονέμεται κατ' αυτόν τον τρόπο στα εθνικά δικαστήρια μπορεί να περιοριστεί, μεταξύ άλλων, από την αρχή της ασφάλειας δικαίου και, πιο συγκεκριμένα, από την ανάγκη να αποτραπεί το ενδεχόμενο εκδόσεως αντιφατικών αποφάσεων από τα δικαστήρια αυτά και τους φορείς που είναι επιφορτισμένοι με τη διοικητική εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού της Ένωσης, καθώς και από την ανάγκη διαφυλάξεως των αρμοδιοτήτων λήψεως αποφάσεων ή των νομοθετικών αρμοδιοτήτων των θεσμικών οργάνων της Ένωσης που είναι επιφορτισμένα με την εφαρμογή των κανόνων αυτών, και ειδικότερα του άρθρου 81, παράγραφος 3, ΕΚ, και την ανάγκη διασφαλίσεως της υποχρεωτικής ισχύος των πράξεών τους.
- 56 Έχοντας ακριβώς ως γνώμονα τέτοιου είδους εκτιμήσεις, το Δικαστήριο έκρινε, μεταξύ άλλων, ότι όταν τα εθνικά δικαστήρια αποφαινόνται επί συμφωνιών ή πρακτικών για τις οποίες ενδέχεται να εκδοθεί στη συνέχεια απόφαση της Επιτροπής, πρέπει να αποφεύγουν να λαμβάνουν αποφάσεις που συγκρούονται με απόφαση την οποία σκοπεύει να εκδώσει η Επιτροπή για την εφαρμογή του άρθρου 81, παράγραφος 1, ΕΚ, του άρθρου 82 ΕΚ και του άρθρου 81, παράγραφος 3, ΕΚ (πρβλ. αποφάσεις της 28ης Φεβρουαρίου 1991, Δηλιμίτης, C-234/89, EU:C:1991:91, σκέψη 47, και της 14ης Δεκεμβρίου 2000, Masterfoods και HB, C-344/98, EU:C:2000:689, σκέψη 51), και ότι, κατά μείζονα λόγο, όταν τα εθνικά δικαστήρια αποφαινόνται επί συμφωνιών ή πρακτικών που έχουν ήδη αποτελέσει αντικείμενο αποφάσεως της Επιτροπής, δεν μπορούν να λαμβάνουν αποφάσεις αντίθετες από εκείνη της Επιτροπής (απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 2000, Masterfoods και HB, C-344/98, EU:C:2000:689, σκέψη 52).
- 57 Η νομολογία αυτή έχει, εξάλλου, κωδικοποιηθεί στο άρθρο 16, παράγραφος 1, του κανονισμού 1/2003 (πρβλ. αποφάσεις της 6ης Νοεμβρίου 2012, Otis κ.λπ., C-199/11, EU:C:2012:684 σκέψη 50, και της 9ης Δεκεμβρίου 2020, Groupe Canal + κατά Επιτροπής, C-132/19 P, EU:C:2020:1007, σκέψη 112).
- 58 Ωστόσο, δεδομένου ότι η Επιτροπή έκρινε, κατ' ουσίαν, τόσο με την απόφασή της του 2010 όσο και με την απόφαση του 2017, ότι δεν ήταν αρμόδια να εφαρμόσει το άρθρο 81, παράγραφος 1, ΕΚ στις επίμαχες στην κύρια δίκη συμπεριφορές, οι εναγόμενες της κύριας δίκης δεν μπορούν να προβάλουν ότι υφίσταται κίνδυνος να εκδώσει το αιτούν δικαστήριο, εν προκειμένω, απόφαση που συγκρούεται με απόφαση την οποία έχει εκδώσει ή σκοπεύει να εκδώσει η Επιτροπή στο πλαίσιο διαδικασίας που έχει κινήσει, κατά την έννοια του άρθρου 16, παράγραφος 1, του κανονισμού 1/2003.

- 59 Οι υπομνησθείσες στη σκέψη 55 της παρούσας αποφάσεως εκτιμήσεις ώθησαν επίσης το Δικαστήριο να περιορίσει τη δυνατότητα των εθνικών δικαστηρίων να διαπιστώνουν την αυτοδίκαιη, δυνάμει του άρθρου 81, παράγραφος 2, ΕΚ, ακυρότητα ορισμένων συμφωνιών και αποφάσεων, σε περίπτωση κατά την οποία οι εν λόγω συμφωνίες και αποφάσεις υφίσταντο πριν από την έναρξη ισχύος των διατάξεων του άρθρου 83, παράγραφος 1, ΕΚ οι οποίες κατέστησαν εν συνεχεία εφαρμοστές επ' αυτών.
- 60 Πράγματι, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι συμφωνίες που υφίσταντο πριν από την έναρξη ισχύος του κανονισμού 17 και κοινοποιήθηκαν νομοτύπως στην Επιτροπή σύμφωνα με τις διατάξεις του κανονισμού αυτού ήταν προσωρινά έγκυρες και ότι, επομένως, τα εθνικά δικαστήρια, ελλείψει αποφάσεως της Επιτροπής ή των αρχών των κρατών μελών ληφθείσας σύμφωνα με τις διατάξεις του εν λόγω κανονισμού, δεν μπορούσαν να διαπιστώσουν την αυτοδίκαιη ακυρότητα των συμφωνιών αυτών, δυνάμει του άρθρου 81, παράγραφος 2, ΕΚ (πρβλ. αποφάσεις της 6ης Απριλίου 1962, *de Geus*, 13/61, EU:C:1962:11, σ. 673, της 6ης Φεβρουαρίου 1973, *Brasserie de Haecht*, 48/72, EU:C:1973:11, σκέψεις 8 και 9, της 10ης Ιουλίου 1980, *Lancôme και Cosparfrance Nederland*, 99/79, EU:C:1980:193, σκέψη 16, και της 28ης Φεβρουαρίου 1991, *Δηλιμίτης*, C-234/89, EU:C:1991:91, σκέψη 48).
- 61 Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι αυτή η προσωρινή εγκυρότητα κατέστη αναγκαία λόγω του ότι το άρθρο 5, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 6, παράγραφος 2, του κανονισμού 17, προέβλεπαν τη δυνατότητα της Επιτροπής να κηρύξει αναδρομικά το άρθρο 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ (νυν άρθρο 81, παράγραφος 1, ΕΚ) ανεφάρμοστο στις εν λόγω συμφωνίες, δυνάμει του άρθρου 85, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ (νυν άρθρο 81, παράγραφος 3, ΕΚ) και διότι θα ήταν αντίθετο προς τη γενική αρχή της ασφάλειας δικαίου το να πλήττονται με αυτοδίκαιη ακυρότητα οι συμφωνίες αυτές πριν ακόμη καταστεί δυνατό να διαπιστωθεί αν εφαρμόζεται ή όχι στην περίπτωση αυτή το άρθρο 85 της Συνθήκης ΕΟΚ (πρβλ. απόφαση της 6ης Απριλίου 1962, *de Geus*, 13/61, EU:C:1962:11, σ. 672).
- 62 Εντούτοις, εν προκειμένω, εκτιμήσεις όπως οι προεκτεθείσες στη σκέψη 55 της παρούσας αποφάσεως δεν επιβάλλουν τον περιορισμό, κατά τρόπο ανάλογο προς τη νομολογία που μνημονεύεται στη σκέψη 60 της παρούσας αποφάσεως, της δυνατότητας των εθνικών δικαστηρίων να εφαρμόζουν το άρθρο 81 ΕΚ στις συμπεριφορές επιχειρήσεων οι οποίες, όπως οι επίμαχες στην κύρια δίκη, έλαβαν χώρα πριν από την έναρξη ισχύος του κανονισμού 1/2003 και υπό το καθεστώς των άρθρων 84 και 85 ΕΚ, με την επιφύλαξη, ενδεχομένως, των εφαρμοστέων κανόνων παραγραφής.
- 63 Πράγματι, ο κανονισμός 1/2003, ο οποίος τέθηκε σε εφαρμογή στον τομέα όπου έλαβαν χώρα οι επίμαχες στην κύρια δίκη συμπεριφορές, δεν περιέχει καμία διάταξη που να επιτρέπει την αναδρομική έγκριση συμφωνιών ή πρακτικών που υφίσταντο πριν από την έναρξη ισχύος του. Κατά τα λοιπά, το άρθρο 34, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού προβλέπει ότι οι κοινοποιήσεις συμφωνιών που γίνονται στην Επιτροπή, κατ' εφαρμογήν ιδίως του κανονισμού 17, παύουν να ισχύουν από την 1η Μαΐου 2004. Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι οι εναγόμενες της κύριας δίκης δεν είχαν, εν πάση περιπτώσει, κοινοποιήσει τις επίμαχες στην κύρια δίκη συμπεριφορές.
- 64 Οι εκτιμήσεις που υπομνήσθηκαν στη σκέψη 55 της παρούσας αποφάσεως ώθησαν επίσης το Δικαστήριο να περιορίσει τη δυνατότητα των εθνικών δικαστηρίων να κρίνουν άκυρες ορισμένες συμφωνίες πριν από την έναρξη ισχύος των διατάξεων του άρθρου 83, παράγραφος 1, ΕΚ που θα έπρεπε να τύχουν εφαρμογής επ' αυτών. Συγκεκριμένα, με τις αποφάσεις της 30ής Απριλίου 1986, *Asjes κ.λπ.* (209/84 έως 213/84, EU:C:1986:188, σκέψη 68), και της 11ης Απριλίου 1989, *Saeed*

Flugreisen και Silver Line Reisebüro (66/86, EU:C:1989:140, σκέψη 20), στις οποίες παραπέμπουν οι εναγόμενες της κύριας δίκης και η Επιτροπή, το Δικαστήριο έκρινε κατ' ουσίαν ότι, έως την έναρξη ισχύος της κανονιστικής ρυθμίσεως του άρθρου 83, παράγραφος 1, ΕΚ, τα εθνικά δικαστήρια δεν μπορούσαν να διαπιστώσουν αυτεπαγγέλτως ότι μια συμφωνία ή πρακτική δεν συμβιβάζεται με το άρθρο 81, παράγραφος 1, ΕΚ και μπορούσαν να κρίνουν αυτοδικαίως άκυρες, δυνάμει του άρθρου 81, παράγραφος 2, ΕΚ, μόνον τις συμφωνίες και αποφάσεις τις οποίες οι αρχές των κρατών μελών έκριναν, βάσει του άρθρου 84 ΕΚ, ως εμπίπτουσες στο άρθρο 81, παράγραφος 1, ΕΚ και ως μη δικαιολογούμενες άρση της απαγορεύσεως κατά την έννοια του άρθρου 81, παράγραφος 3, ΕΚ ή ως προς τις οποίες η Επιτροπή είχε προβεί στη βεβαίωση που προβλέπει το άρθρο 85, παράγραφος 2, ΕΚ.

- 65 Εντούτοις, από τις σκέψεις 20 και 32 της αποφάσεως της 11ης Απριλίου 1989, Saeed Flugreisen και Silver Line Reisebüro (66/86, EU:C:1989:140) προκύπτει ότι ο μόνος λόγος που δικαιολογεί αυτόν τον περιορισμό της δυνατότητας εφαρμογής του άρθρου 81 ΕΚ από τα εθνικά δικαστήρια έγκειται στην ανάγκη διατηρήσεως της εξουσίας των θεσμικών οργάνων, τα οποία πρέπει να κριθεί ότι είναι αρμόδια, δυνάμει των εκτελεστικών κανόνων που πρέπει να εκδοθούν βάσει του άρθρου 83 ΕΚ, για τη διαμόρφωση της πολιτικής ανταγωνισμού, χορηγώντας ή αποκλείοντας τη χορήγηση απαλλαγών δυνάμει του άρθρου 81, παράγραφος 3, ΕΚ. Συγκεκριμένα, δεδομένου ότι ο νομοθέτης της Ένωσης, κατά την ημερομηνία εκδόσεως της αποφάσεως αυτής, δεν είχε ακόμη ασκήσει την αρμοδιότητα που διέθετε δυνάμει του άρθρου 83 ΕΚ και του άρθρου 85, παράγραφος 3, ΕΚ στον τομέα των υπηρεσιών αεροπορικών μεταφορών μεταξύ των αερολιμένων της Ένωσης και των αερολιμένων τρίτων χωρών, δεν μπορούσε να αποκλειστεί το ενδεχόμενο θέσπισης ενός κανόνα παρόμοιου με τον προβλεπόμενο στον κανονισμό 17 που κηρύσσει αναδρομικά ανεφάρμοστο το άρθρο 81, παράγραφος 1, ΕΚ σε ορισμένες συμφωνίες, δυνάμει του άρθρου 81, παράγραφος 3, ΕΚ.
- 66 Αντιθέτως προς τη νομολογία που μνημονεύεται στη σκέψη 64 της παρούσας αποφάσεως, η οποία αφορά τη δυνατότητα των εθνικών δικαστηρίων να κρίνουν άκυρες ορισμένες συμφωνίες πριν από την έναρξη ισχύος των διατάξεων του άρθρου 83, παράγραφος 1, ΕΚ που θα έπρεπε να εφαρμοστούν επ' αυτών, οι υποθέσεις της κύριας δίκης αφορούν, όπως προκύπτει από την απόφαση περί παραπομπής, την εξέταση, μετά την έναρξη ισχύος του κανονισμού 1/2003, του ζητήματος αν συμβιβάζονται με το άρθρο 81, παράγραφος 1, ΕΚ συμπεριφορές που έλαβαν χώρα πριν από την έναρξη ισχύος του κανονισμού αυτού και υπό το καθεστώς των άρθρων 84 και 85 ΕΚ. Συγκεκριμένα, κατά τον χρόνο άσκησης των αγωγών της κύριας δίκης, ο νομοθέτης της Ένωσης, με την έκδοση του εν λόγω κανονισμού και του κανονισμού 411/2004, είχε ήδη ασκήσει την αρμοδιότητά του για την οποία γίνεται λόγος στη σκέψη 65 της παρούσας αποφάσεως στον τομέα των υπηρεσιών αεροπορικών μεταφορών μεταξύ των αερολιμένων της Ένωσης και των αερολιμένων τρίτων χωρών και, επομένως, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ο περιορισμός της δυνατότητας του αιτούντος δικαστηρίου να εφαρμόσει το άρθρο 81, παράγραφος 1, ΕΚ στις επίμαχες στην κύρια δίκη συμπεριφορές.
- 67 Υπό τις συνθήκες αυτές, το γεγονός που επισήμανε το αιτούν δικαστήριο ότι δεν έχει εκδοθεί καμία απόφαση, δυνάμει των άρθρων 84 ή 85 ΕΚ, όσον αφορά τις συμπεριφορές αυτές δεν εμποδίζει το αιτούν δικαστήριο να εφαρμόσει το άρθρο 81 ΕΚ στις εν λόγω συμπεριφορές προκειμένου να εκτιμήσει αν υφίσταται παράβασή του και, ενδεχομένως, να διατάξει την αποκατάσταση της εξ αυτής απορρέουσας ζημίας.

- 68 Όσον αφορά, δεύτερον, την ερμηνεία του άρθρου 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ, πρέπει να υπομνησθεί ότι το άρθρο αυτό απαγορεύει, όπως και το άρθρο 81 ΕΚ, τις συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων, τις αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων και τις εναρμονισμένες πρακτικές που δύνανται να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ των συμβαλλομένων μερών και που έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού εντός του ΕΟΧ.
- 69 Πρέπει επίσης να υπογραμμιστεί ότι η Συμφωνία ΕΟΧ αποτελεί μέρος του δικαίου της Ένωσης (πρβλ. απόφαση της 2ας Απριλίου 2020, *Ruska Federacija*, C-897/19 PPU, EU:C:2020:262, σκέψη 49).
- 70 Η Συμφωνία ΕΟΧ επιβεβαιώνει την προνομιακή σχέση μεταξύ της Ένωσης, των κρατών μελών της και των κρατών της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελευθέρων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ), η οποία βασίζεται στη γειτνίαση, στις από μακρού υφιστάμενες κοινές αξίες και στην ευρωπαϊκή ταυτότητα. Υπό το πρίσμα αυτών των προνομιακών σχέσεων πρέπει να νοηθεί και ένας από τους κύριους σκοπούς της Συμφωνίας ΕΟΧ, ήτοι ο σκοπός της επεκτάσεως της εσωτερικής αγοράς που υλοποιείται στο έδαφος της Ένωσης και στα κράτη της ΕΖΕΣ. Με την προοπτική αυτή, πολλές διατάξεις της εν λόγω συμφωνίας έχουν ως σκοπό να διασφαλίσουν την κατά το δυνατόν ομοιόμορφη ερμηνεία της στο σύνολο του ΕΟΧ. Στο πλαίσιο αυτό, εναπόκειται στο Δικαστήριο να μεριμνά ώστε οι κανόνες της Συμφωνίας ΕΟΧ, οι οποίοι είναι κατ' ουσίαν ταυτόσημοι με τους αντίστοιχους κανόνες της Συνθήκης ΛΕΕ, να ερμηνεύονται κατά τρόπο ομοιόμορφο εντός των κρατών μελών (πρβλ. απόφαση της 2ας Απριλίου 2020, *Ruska Federacija*, C-897/19 PPU, EU:C:2020:262, σκέψη 50 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 71 Επομένως, δεδομένου ότι το άρθρο 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ είναι κατ' ουσίαν ταυτόσημο με το άρθρο 81 ΕΚ, πρέπει να ερμηνευθεί κατά τον ίδιο τρόπο με αυτό.
- 72 Εξάλλου, ο κανονισμός 1/2003 και ο κανονισμός 411/2004 τέθηκαν σε εφαρμογή στο πλαίσιο της Συμφωνίας ΕΟΧ κατόπιν θέσεως σε ισχύ, στις 19 Μαΐου 2005, της αποφάσεως 130/2004 της Μεικτής Επιτροπής του ΕΟΧ, της 24ης Σεπτεμβρίου 2004, για την τροποποίηση του παραρτήματος XIV (Ανταγωνισμός), του πρωτοκόλλου 21 (σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού στις επιχειρήσεις) και του πρωτοκόλλου 23 (σχετικά με τη συνεργασία μεταξύ των αρχών επιτήρησης) της Συμφωνίας ΕΟΧ (ΕΕ 2005, L 64, σ. 57), καθώς και της αποφάσεως 40/2005 της Μεικτής Επιτροπής του ΕΟΧ, της 11ης Μαρτίου 2005, για την τροποποίηση του παραρτήματος XIII (Μεταφορές) και του πρωτοκόλλου 21 (σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού στις επιχειρήσεις) της συμφωνίας για τον ΕΟΧ (ΕΕ 2005, L 198, σ. 38).
- 73 Υπό τις συνθήκες αυτές, στο μέτρο που οι επίμαχες στην κύρια δίκη συμπεριφορές δύνανται να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ των συμβαλλομένων μερών της Συμφωνίας ΕΟΧ, όπερ εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει, οι εκτιμήσεις που εκτίθενται στις σκέψεις 47 έως 67 της παρούσας αποφάσεως ισχύουν *mutatis mutandis* και για την ερμηνεία του άρθρου 53 της συμφωνίας αυτής στις υποθέσεις της κύριας δίκης.
- 74 Συναφώς, όπως παρατήρησαν κατ' ουσίαν η Νορβηγική Κυβέρνηση και η Εποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ, και όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 88 των προτάσεών του, η έλλειψη διατάξεως αντίστοιχης προς το άρθρο 84 ΕΚ στη Συμφωνία ΕΟΧ δεν μπορεί να κλονίσει το συμπέρασμα αυτό, δεδομένου ότι, όπως διευκρινίστηκε στη σκέψη 53 της παρούσας αποφάσεως, η διάταξη αυτή δεν θίγει την αρμοδιότητα που διαθέτουν τα εθνικά δικαστήρια δυνάμει του αμέσου αποτελέσματος του άρθρου 81 ΕΚ.

- 75 Κατόπιν του συνόλου των προεκτεθέντων, στο υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 81, 84 και 85 ΕΚ καθώς και το άρθρο 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ έχουν την έννοια ότι ένα εθνικό δικαστήριο είναι αρμόδιο να εφαρμόσει το άρθρο 81 ΕΚ και το άρθρο 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ στο πλαίσιο διαφοράς ιδιωτικού δικαίου που αφορά αγωγή αποζημίωσης της οποίας επιλήφθηκε μετά την έναρξη ισχύος του κανονισμού 1/2003, στις συμπεριφορές επιχειρήσεων στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών μεταξύ κράτους μέλους και τρίτης χώρας, πλην της Ελβετίας, οι οποίες έλαβαν χώρα πριν από την 1η Μαΐου 2004, στις συμπεριφορές επιχειρήσεων στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών μεταξύ κράτους μέλους και της Ελβετίας οι οποίες έλαβαν χώρα πριν από την 1η Ιουνίου 2002 και στις συμπεριφορές επιχειρήσεων στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών μεταξύ χώρας του ΕΟΧ που δεν είναι κράτος μέλος και τρίτης χώρας οι οποίες έλαβαν χώρα πριν από τις 19 Μαΐου 2005, ακόμη και όταν δεν έχει εκδοθεί καμία απόφαση σχετική με τις συμπεριφορές αυτές δυνάμει του άρθρου 84 ΕΚ ή του άρθρου 85 ΕΚ, στο μέτρο που οι εν λόγω συμπεριφορές μπορούσαν να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και το εμπόριο μεταξύ των συμβαλλομένων μερών της Συμφωνίας ΕΟΧ αντίστοιχα.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 76 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαινεται:

Τα άρθρα 81, 84 και 85 ΕΚ καθώς και το άρθρο 53 της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο, της 2ας Μαΐου 1992, έχουν την έννοια ότι ένα εθνικό δικαστήριο είναι αρμόδιο να εφαρμόσει το άρθρο 81 ΕΚ και το άρθρο 53 της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο στο πλαίσιο διαφοράς ιδιωτικού δικαίου που αφορά αγωγή αποζημίωσης της οποίας επιλήφθηκε μετά την έναρξη ισχύος του κανονισμού 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 [ΕΚ], στις συμπεριφορές επιχειρήσεων στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών μεταξύ κράτους μέλους και τρίτης χώρας, πλην της Ελβετίας, οι οποίες έλαβαν χώρα πριν από την 1η Μαΐου 2004, στις συμπεριφορές επιχειρήσεων στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών μεταξύ κράτους μέλους και της Ελβετίας οι οποίες έλαβαν χώρα πριν από την 1η Ιουνίου 2002 και στις συμπεριφορές επιχειρήσεων στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών μεταξύ χώρας του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου που δεν είναι κράτος μέλος και τρίτης χώρας οι οποίες έλαβαν χώρα πριν από τις 19 Μαΐου 2005, ακόμη και όταν δεν έχει εκδοθεί καμία απόφαση σχετική με τις συμπεριφορές αυτές δυνάμει του άρθρου 84 ΕΚ ή του άρθρου 85 ΕΚ, στο μέτρο που οι εν λόγω συμπεριφορές μπορούσαν να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και το εμπόριο μεταξύ των συμβαλλομένων μερών της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο αντίστοιχα.

(υπογραφές)